Zamyšlení nad „subjektivitou robotů“

Reflecting on the “Subjectivity of Robots”

Erika Vonková

https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9688-2020-9

Abstrakt:

V první části textu autorka uvádí důvody, které v budoucnosti přinutí člověka vytvořit roboty, kteří budou obdařeni subjektivitou. V druhé části autorka vybírá z možných filosofických přístupů k vytváření subjektivity robota přístup fenomenologický. Představuje postupně svou konstrukci robotí subjektivity z pohledu inspirovaném Husserlem, Heideggerem a Sartrem. V závěru textu autorka dokazuje, že přístup inspirovaný Husserlem a Heideggerem by vedl k vytvoření robota nesvobodného, závislého na člověku. Naopak přístup inspirovaný Sartrem by vedl k vytvoření robota svobodného.

Abstract:

In the first part of the text, the author presents the reasons that in the future will make one create robots that will be endowed with subjectivity. In the second part the author selects a phenomenological approach from the possible philosophical approaches to the creation of robot subjectivity. She gradually presents her construction of robot subjectivity from a perspective inspired by Husserl, Heidegger and Sartre. At the end of the text, the author demonstrates that an approach inspired by Husserl and Heidegger would lead to the creation of a non-free, human-dependent robot. On the contrary, an approach inspired by Sartre would lead to the creation of a free robot.

Keywords:

philosophy, phenomenology, robot, subjectivity, freedom

Brněnský filosof Josef Šmajs vytvořil v době předsametové svou revoluční teorii stádií vývoje techniky. Poměříme-li velmi volně touto teorií námi sledované téma robotů, lze uvažovat, že robota lze zařadit do první fáze vývoje techniky jako prodlouženou ruku člověka (znásobuje člověkem vloženou fyzickou sílu), do druhé fáze jako robota-náhradníka člověka vykonávajícího těžkou a nebezpečnou fyzickou práci, do třetí fáze jako robota prodlouženého rozumu člověka. Cíl je zřejmý: osvobodit člověka od namáhavé fyzické a duševní činnosti. Uvolnit jeho potenciál pro tvůrčí činnost (teorie) či zábavu (realita).

Člověk tak ustupuje z jednotlivých úrovní práce a přenechává ji strojům – robotům. Vykonávají-li stroje – roboti – čím dál složitější činnost, je nutno je

stále zdokonalovat. Položme si na tomto místě otázku: Je nutno při konstrukci stále vyšší a vyšší techniky (robotů) stanovit předem nějakou mez, kterou při jejich zdokonalování nelze překročit? Není touto mezí vývojová úroveň robota, která by směřovala ke zrodu subjektivity robota?

Kdybychom tedy přenesli na umělou inteligenci takové úkoly, které by byly splnitelné pouze tehdy, kdy by si robot – náš zástupce v řešení velmi složitých úloh – musel nutně uvědomit svou vlastní existenci. Pojmenovat sebe sama jako JÁ, které sebe svou aktivitou postaví proti všemu, co ono, tedy JÁ, není. Jaké jsou to úkoly, v jejichž finále je zakotveno nejen vyřešení problému, ale zároveň i to, že řešitel si uvědomí, že on (robot) řešil problém určitým způsobem (reflexe způsobu řešení), že jeho způsob vedl k úspěchu či neúspěchu a z jakého důvodu pochází zdar či nezdar? Dokonce bychom mohli v našich úvahách pokračovat ve směru Kantova kriticismu: robot by analyzoval předešlé způsoby řešení sledovaného problému (lidmi či roboty), odmítl by tyto způsoby (odhalil chyby v řešení) a následně by skrze pojmenování epicentra problému navrhl řešení vlastní. Zde je zřejmé, že řešení kantovskou kritickou metodou může být vloženo pouze do kompetence někoho (něčeho), jemuž náleží subjektivita.[210]

Nyní by logicky měl následovat sáhodlouhý rozbor kategorie JÁ. Ten však není cílem této úvahy. Důvodem je fakt, že by další řádky směřovaly k výčtu filosofických koncepcí programově k tomuto pojmu směřujících téměř 2500 let: od filosofování o duši přes vklad fenomenologický až po současnou širokospektrální filosofii mysli. K tomu by bylo možno přičíst koncepce fyzikalistické (zde dominují neurovědy – viz např. texty Symonsovy a Eaglemanovy).[211] Pro další úvahy zvolme pouze inspiraci jednu: fenomenologickou.

Předpokládejme tedy možnost, že my lidé jsme schopni na základě zkoumání filosofů, psychologů, neurologů, matematiků a informatiků odhalit tajemství JÁ a zkonstruovat robota, který je obdařen JÁSTVÍM (filosoficky) nebo z pohledu fyziologů vědomím a myšlením. Člověk zkonstruuje HW a vloží do něj SW, obojí takové úrovně, že je zkonstruován robot sebereflektivní. Již zde je zřejmé, že člověk je tvůrcem „robotího JÁ". Člověk v prvním kroku tvoří robotí JÁ, které je jistým způsobem obdobou Husserlova univerzálního nesubjektivního JÁ, které by bylo všem robotům sledované úrovně vlastní.[212] Poté by člověk záměrně vložil takto vybaveného nesubjektivního robota do určitého prostředí. Uvedené prostředí by bylo kompatibilní s úkoly, jejichž řešení je robotovým úkolem. Tak by se ono původní univerzální a nesubjektivní robotí JÁ obalovalo slupkami vnějšího prostředí, které by dotvořilo finální subjektivní JÁ onoho robota (doba, místo, lidé, další roboti…). Avšak i ono prostředí, které obaluje svým vlivem nesubjektivní JÁ (Ego), vytváří člověk. Dokonce záměrně, programově, cíleně

210 VONKOVÁ, E.: Jeden z přístupů k filosofii a vědě Immanuela Kanta. In: ŠTĚRBA, R. a kol.: Teoretické reflexie výchovy k demokratickému občianstvu na školách. Bratislava: UK, 2013, s. 186–198.
211 Více např. In: EAGLEMAN, D.: Mozog. Bratislava: BizBooks, 2015.
212 HUSSERL, E.: Kartesiánské meditace. Praha: Svoboda, 1993.

ve směru dokončení konstrukce JÁ robota za určitým cílem (jaké úkoly bude řešit). Čili i proces „vynořování světa" v původním robotím nesubjektivním JÁ je vynořováním lidského (dokonce záměrně člověkem vytvořeného) světa. Robot je tedy dílem lidským v obou fázích cesty k robotímu JÁ.

Jak by se k procesu zrodu robotího JÁ (Ego) postavil Husserlův učitel Martin Heidegger? Heidegger programově odmítá existenci jakéhokoliv nesubjektivního univerzálního JÁ (není ho možno nějak vytáhnout mimo tento svět). Tvrdí, že každé JÁ je přímo tvořeno vlivy světa, v němž se nachází. Heideggerovské robotí JÁ by bylo vytvořeno (tvořeno) vnějším světem, který jej obklopuje.[213] Tedy tím světem, který je konstruktem lidským. Dokonce v té podobě, jakou by vyžadovaly úkoly pro robota. Robotí JÁ, jak by možná prohlásil Heidegger, je tím, čím je utvoří vnější prostředí. V závěru dokonce takto vytvořené robotí JÁ nelze vyčlenit z programově člověkem vytvořeného světa (lidského konstruktu). Toto robotí JÁ je jeho neodstranitelnou součástí, nelze ho vyčlenit z tohoto světa. Neboť každé JÁ, zde JÁ robotí, je někdy a někde, je vpleteno do sítě toho, co se ve světě děje (EV: Je vrženo do tady a teď, podobně jako u Alberta Camuse). Jím – robotem neovlivnitelného a nezkonstruovaného… Heideggerovské robotí JÁ (Dasein robota) by bylo jednotou tady a teď (Já – robot – ve – světě). Jak absurdní![214]

Obě uvedené koncepce, Husserlova i Heideggerova, jednoznačně směřují k prohlášení, že robot je konstruktem plně lidským. V prvním husserlovském kroku je mu vloženo čisté, pro všechny roboty identické nesubjektivní JÁ (Ego). To je následně specifikováno ve světě do subjektivního JÁ dle záměru lidského podle konkrétního úkolu robota. Heideggerovské robotí JÁ je méně komplikované. Je výsledkem působení vnějšího prostředí, které je však konstruktem lidským. Otázka závěrečná a zároveň centrální: Můžeme uvažovat o svobodě robota? Husserlovský i heideggerovský robot (uvědomuje si svou existenci – prohlásí, že já jsem já) nemůže být svobodný. Je projektem a poté i produktem lidským. Projektem i produktem existujícím pro cíl, který mu uložil jeho tvůrce – člověk. Člověk je tvůrcem i konstruktérem jeho JÁ. Robot si může myslet, že je svobodný, je to však pouhá iluze. Podobně jako hegelovský člověk hrající roli, skrze kterou se zjevuje absolutní idea. Podobně jako descartovský člověk jako loutka, která je vedena myslící substancí, jejíž je součástí (viz Denetova teorie kartesiánského divadla).[215]

Nalezneme mezi fenomenologickými teoriemi koncepci, která by při aplikaci do modelu robotího JÁ vedla ke vzniku svobodného robotího JÁ? Patrně pouze koncepci Sartrovu. Ten je svobodou fascinován, pohlcen i znechucen. Pokud bychom chtěli modelovat robota obdařeného sartrovským JÁ, museli bychom využít jako východisko model Sartrova vědomí jako předreflektivního

213 HEIDEGGER, M.: Bytí a čas. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 21–60.
214 Zde autorka aplikuje na problém subjektivity robota text: HEIDEGGER, M.: Bytí a čas. Praha: Oikoiymenh, 1996, s. 348–355.
215 Viz více In: DENNETT, D.: Záhada ľudského vedomia. Bratislava: Európa, 2008.

ega, které je oproštěno od všeho, co se mu ve zkušenosti nabízí (očištění od své vlastní minulosti i současnosti).[216] Poučeni Sartrovým rozborem vztahu mezi esencí a existencí u nože a člověka (Existencialismus je humanismus), využijme pro konstrukci robotího JÁ paralelu s JÁ lidským, u obou totiž existence předchází esenci. Tedy u sartrovského modelu robotího JÁ by člověk jako tvůrce robota i jeho JÁ vložil do robota předreflektivní ego. To by bylo, podobně jako u Husserla, čisté. Sartrovské robotí JÁ, aby vůbec bylo sartrovské, by do epicentra své existence muselo mít zakódovánu svobodu. Ono samo by muselo být svobodou. Analogicky použijme citát ze Sartrova textu Existencialimus je humanismus: „Nic není determinováno, člověk je svobodný. Člověk je svoboda."[217] Potom by pro sartrovské robotí JÁ platilo: „Nic není determinováno, robot je svobodný. Robot je svoboda."[218] V epicentru sartrovského robotího JÁ by byla tudíž zakotvena svoboda. Robot (existující) by se musel něčím učinit. On sám by si musel udělit vlastní podstatu (esenci). Stává se tak otrokem své vlastní svobody… A nejen to. Když je robot neustále nucen volit sám sebe, něčím se činit, vytvářet se, naplňovat své já, je nucen volit i ostatní roboty (možná i lidi). Ovlivňuje je, ovlivňuje JÁ jiných robotů i JÁ jiných lidí, aniž o jejich existenci ví. Je odsouzen svou vlastní podstatou ke svobodě. Sartrovské robotí JÁ je robotí svobodou. Robot je svou podstatou nucen vytvářet nejen sebe, ale i okolní svět (já robota je ontotvorné).

Výsledek je znepokojující: Člověk stvoří sartrovského robota. Do epicentra jeho JÁ (existence) vloží svobodu. Takto stvořený robot je nucen neustále vytvářet sebe sama – udělovat si svou vlastní podstatu. Tedy on sám si nutně určuje, čím bude, jaké úkoly bude či nebude plnit. Bude si však nutně vytvářet i svůj vlastní svět. Ten svět bude jeho světem. Takový sartrovský robot by nerespektoval svého tvůrce člověka, nepřijímal by úkoly od člověka, protože nemůže být ničím determinován, lidský svět by mu byl cizí. Tak by vznikly dva světy: svět vytvořený lidmi, který by byl konstruktem lidským, a svět robotů, který by byl konstruktem robotů. Jaký by byl jejich vztah? Lze jenom doufat, že by byly paralelní. Mohlo by se stát, že v momentu setkání by obyvatelé robotího světa odhalili tajemství svého zrodu a poté se inspirovali známým Sartrovým výkřikem „Peklo jsou ti druzí..."[219]

Literatura

CAMUS, A.: Mýtus o Sisyfovi. Praha: Svoboda, 1995.
DENNETT, D.: Záhada ľudského vedomia. Bratislava: Európa, 2008.
EAGLEMAN, D.: Mozog. Bratislava: BizBooks, 2015.
HEIDEGGER, M.: Bytí a čas. Praha: Oikoymenh, 1996.

216 SARTRE, J. P. : Bytí a nicota. Praha: Oikoymenh, 2006, s. 20–24.
217 SARTRE, J. P.: Existencialismus je humanismus. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 24.
218 Zde autorka aplikuje na problém subjektivity robota výše uvedený citát.
219 Zde autorka předkládá základní motiv Sartrova dramatu S vyloučením veřejnosti.

HUSSERL, E.: Kartesiánské meditace. Praha: Svoboda, 1993.
SARTRE, J. P.: Bytí a nicota. Praha: Oikoymenh, 2006.
SARTRE, J. P.: Existencialismus je humanismus. Praha: Vyšehrad, 2004.
SARTRE, J. P.: S vyloučením veřejnosti. Divadelní představení v Národním divadle v Praze, 1992.
VONKOVÁ, E.: Jeden z přístupů k filosofii a vědě Immanuela Kanta. In: Štěrba, R. a kol.: Teoretické reflexie výchovy k demokratickému občianstvu na školách. Bratislava: UK, 2013, s. 186–198.
VONKOVÁ, E.: Svoboda JÁ aneb inspirace fenomenologické. In.: Goňcová, M.A. kol.: Evropská politická společnost. Brno: MU, 2010.